

Experimenten in linoleum en celluloid

De etsen van
Dirk Boode
(1889-1965)

2

Dirk Boode was autodidact, maar ontwikkelde ook nog eens nieuwe grafische technieken. De kunst van Boode heeft dus meer te bieden dan men op het eerste gezicht zou zeggen. Vijftig jaar na een speciale tentoonstelling in De Zonnehof is het hoog tijd om deze kunstenaar wederom in het zonnetje te zetten.

Biografie

Dirk Joseph Martinus Boode werd in 1889 geboren te Amersfoort en stierf daar in 1965. Zijn erfgenamen schonken zijn persoonlijke verzameling van 350 prenten het volgende jaar aan het Centraal Museum te Utrecht. In 2006 is deze collectie in langdurig bruikleen gegeven aan Museum Flehite.

Boode woonde bijna zijn hele leven in Amers-

foort. Hij was in het dagelijks leven controleur bij de Nederlandse Spoorwegen; later bracht hij het tot chef de bureau. In 1922 trouwde hij met Johanna Tiggelaar (1884-1943). Een jaar later kregen ze samen een dochter: Johanna. Hij woonde aan de Heiligenbergerweg 47 en na zijn pensionering aan de Bachweg 92¹.

Boode heeft de fijne kneepjes van de grafische

kunst geleerd van Pieter Dupont (1870-1911), de man die dit vak in Nederland terug op de kaart zette.¹ Boode was lid van verschillende kunstenaarsverenigingen. Hij was zelfs voorzitter van

Linoleumplaat van Boode.

De afbeeldingen in dit artikel zijn afkomstig van Museum Flehite (fotograaf Ep de Ruiter), tenzij anders vermeld.

‘De Grafische’ (Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst), van 1946 tot en met 1951. Daarnaast was hij lid van de commissie van het Verbond van Nederlandsche Kunstverenigingen en de commissie Prix de Rome 1941. Verder stond Boode bekend als een geduldig man die niet op zoek was naar glorie voor zichzelf, maar voor zijn werk. Naast zijn werk bij de NS gaf hij ook les aan jonge kunstenaars. Velen kenden Boode echter niet als schilder of als NS-medewerker, maar als violist van het Amersfoorts strijkkwartet. “De etser Boode leerde zijn instrument bespelen zoals hij ook leerde door vibratie de mooiste klanken uit zijn viool te halen...”²

Technische experimenten

Al lijkt het op het eerste gezicht misschien niet zo, Boode was een echte vernieuwer. Zijn stijl was vrij traditioneel, maar hij verbeterde zijn techniek continu. Ook was Boode niet tevreden over veel conventionele technieken. Met de materialen en gereedschappen die hij tot zijn beschikking had kon hij niet de kunst creëren die hij voor ogen had. En de materialen die veel werden gebruikt kon hij met bestaande instrumenten niet optimaal bewerken. Daarom nam hij het op zichzelf om tekortschietende methodes te verbeteren. Hij ging hierin zo ver dat men kan spreken van twee eigen etsprocedés: de linoleumets en een nieuwe soort celluloide-gravure. Niet al zijn experimenten pakten altijd even goed uit, maar zijn vernieuwingsdrift bleef onverminderd.³

Net als vele andere kunstenaars werkte Boode veel met linoleum. De linoleumsnede, de gebruikelijke druktechniek voor linoleum, had veel weg van een houtsnede. Bij deze vorm van hoogdruk wordt de inkt ook op de achtergebleven delen aangebracht. Het eindresultaat was een prent met

¹ Anoniem, ‘Dirk Boode schiept kunst van groote allure’, Dagblad voor Amersfoort (DA) 22 september 1956.

² *Ibidem*. ³ Anoniem, ‘aankondiging & bespreking’, De Tijd 22 november 1938.

Een voorbeeld van het gebruik van tussentinten.

sterke contouren. De techniek kreeg veel kritiek; zo kon iedereen een toonbare prent maken.⁴ Het zachte materiaal leende zich tot het snijden van vloeiende lijnen. Nog een kritiekpunt was het feit dat foutjes niet konden worden hersteld, waardoor er niet op een vrije manier mee te werken was.⁵ Ook was het nauwelijks mogelijk om veel

details en toenschakeringen te verkrijgen.

Boode maakte het zichzelf niet gemakkelijk met zijn linoleumets. Met behulp van een vibrerende naald en speciale chemicaliën ontwikkelde

⁴ Anoniem, 'Graficus Dirk Boode toont zich verfijnd naturalist. Expositie in Utrechtse Kring', DA 9 januari 1958. ⁵ Als noot 1. ⁶ *Ibidem*.

hij een nieuwe methode voor het werken met linoleum.⁶ Met de hulp van een familielid ontwikkelde hij hiervoor een nieuwe, elektronische naald.⁷ Deze nieuwe methode gaf een eindresultaat met fijne details en prachtige overgangen van zwart naar wit. De ets leek meer op een gravure dan op een houtsnede. Boode was echter niet de

een sprookjesachtige uitstraling. Sommige werken van Boode hebben eenzelfde fantasierijke sfeer en detaillering. Hoewel Boode altijd buiten bezig was met voorbereidende tekeningen, nam hij nooit precies over wat hij zag. Hij sloeg de verschillende verschijnselen en landschappen die hij in de natuur zag op in zijn herinnering en gebruikte

Hercules Seghers (1589/90-voor 1638), Berglandschap, ca 1633, 55 x 100 (Galleria Uffizi, Florence).

eerste die met een dergelijke techniek werkte. H.C. Spuit heeft als eerste in Duitsland een soortgelijk ets-procedé ontwikkeld. Wat Nederland betreft was Boode echter wel een vernieuwer.

Zoals hierboven al werd genoemd, gaf de linoleumets prachtige grijstinten. De tussentinten die Boode met zijn nieuwe techniek wist te creëren gaven zijn prenten extra diepte. Bovendien lijken ze op gravures uit lang vervlogen tijden. Zijn werk wordt bijvoorbeeld vaak vergeleken met dat van Hercules Seghers.⁸ Deze Nederlandse schilder en etser was ook ooit een vernieuwer op het gebied van grafische kunst. Seghers speelt in zijn werk ook met fantasie en realiteit. Dit geeft zijn werk soms een onheilspellende en andere keren juist

te dit als inspiratiebron voor zijn prenten. Wat er op zijn prenten te zien is, is nergens in de natuur zo terug te vinden.⁹

De linoleumets zien we vooral terug in werk van Boode dat dateert van na de Tweede Wereldoorlog.¹⁰ Het duurde jaren voordat hij de techniek had geperfectioneerd.¹¹ Het lukte hem zelfs om

⁷ J.A., 'Expositie van de A'foorter Boode', Centrum 11 januari 1958. Anoniem, 'Graficus Dirk Boode toont zich verfijnd naturalist. Expositie in Utrechtse Kring', DA 9 januari 1958.

⁸ Anoniem, 'Graficus Dirk Boode toont zich verfijnd naturalist. Expositie in Utrechtse Kring', DA 9 januari 1958.

⁹ Anoniem, 'Graficus Dirk Boode toont zich verfijnd naturalist. Expositie in Utrechtse Kring', DA 9 januari 1958. ¹⁰ Als noot 1. ¹¹ *Ibidem*.

Vissen; een prachtig voorbeeld van een experiment met kleur.

Paard.

kleine foutjes te herstellen. Hiermee waren beide kritiepunten op de linoleumdruk teniet gedaan.¹² Zijn nieuwe methode was immers alles behalve gebruiksvriendelijk of simpel. Het werken met de trillende naald vroeg veel oefening en de mate van detaillering die Boode wist te verwerken in zijn prenten zijn het bewijs van zijn talent en ongekende toewijding tot het vak. Zeker niet iets wat elke amateur kon bereiken met een linoleumplaat, zoals de verkopers van het materiaal wilden doen geloven.¹³

Naast de linoleumets werkte Boode veel met een techniek die ook wel celluloid-gravure wordt genoemd.¹⁴ Ook hier werkte hij met een trillende naald. Zo graveerde hij in de dunne, doorzichtige celluloidplaten.¹⁵ Met deze werkwijze wist hij opnieuw fijne details en subtiele toonovergangen te graveren.

Meer dan eens werkt Boode met kleur. De

lichte kleuren versterken de sfeer of de compositie van de prenten. Zijn vissen krijgen een donkere achtergrond die doet denken aan troebele of diepe wateren. Het lichte roze benadrukt de Japanse uitstraling van sommige werken. Ook hier ziet men hoe Boode speelde met de techniek.¹⁶ Hij varieerde met verschillende kleuren om te zien hoe hij het optimale effect kon bereiken. Soms speelde hij met kleine kleurelementen: door één onderdeel van de prent in kleur te drukken liet hij dit naar voren spatten. Hij gebruikte op deze manier kleur als nog een manier om te experimenteren met grafische kunst. Boode was onafgebroken op zoek naar manieren om zijn werk te verbeteren. Hij was niet bang om fouten te maken. Deze gedurfdheid, meer misschien dan een uitzonderlijk talent, maakte Boode tot een kunstenaar die een herwaardering waard is.

Ook op latere leeftijd bleef Boode actief. Hij

¹² *Ibidem*. ¹³ *Ibidem*. ¹⁴ Anoniem, 'Sculptuur dit maal de beste kant', DA 7 juli 1962. Anoniem, 'AKG exposeert (Zwart-wit in Zonnehof beter dan schilderwerk)', DA 24 april 1963. Archief Eemland (AE), 0135 Amersfoorts Kunstenaarsgenootschap 'De Ploegh', 1937-2003. Anoniem, 'Amersfoortse kunstenaars in Naardens Raadhuis: Traditie en mysterie, Willem Brandt', Bussumse Courant (BC) 6 september 1960. ¹⁵ AE, 0135 Amersfoorts Kunstenaarsgenootschap 'De

Ploegh', 1937-2003, 2. Anoniem, 'A.K.G.-leden exposeren in het gebouw "Zonnehof", serieus werk, dat aandacht verdient', Amersfoortse Courant (AC) 26 maart 1960. ¹⁶ Pieter B., 'Nogmaals: de linoleumets, De boodschap van Boode', De Gooi- en Eemlander 11 mei 1962.

was niet alleen productief, maar hij is ook nooit opgehouden te experimenteren of te werken met verschillende technieken en materialen.¹⁷

Thematiek

Boode mag dan wel een technisch vernieuwer zijn geweest, stilistisch gezien was zijn werk vrij traditioneel. Zijn onderwerpen varieerden van klassieke landschappen tot decoratieve prenten van dieren. Zijn werk was altijd figuratief maar gaf niet altijd de werkelijkheid weer. Soms leek hij een getrouwe weergave te geven van de natuur in sterk naturalistische werken. Andere keren koos hij er voor een realiteit te tonen met een surrealistische ondertoon. Het werk is krachtig maar ook traditioneel. De boom heeft echter een meer surrealistische uitstraling. Hij lijkt te leven; een boos en monsterlijk gedrocht kijkt de kijker indringend aan. Beide prenten tonen de natuur onder aanval, een populair thema voor Boode. De salamanders wijken in dit opzicht van de vorige twee prenten af. Boode lijkt hier alleen te streven naar het creëren van een decoratief geheel. De vormen en kleuren zijn belangrijker dan het onderwerp van de prent.

Geen melancholische paarden of fantasievolle landschappen, maar een prent die lijkt te zoeken naar een voor Boode nieuwe manier van uitbeelden. Door zich meer te richten op de kleuren en de plaatsing van de salamanders kreeg hij de kans om nu eens te experimenteren met stijl in plaats van techniek.

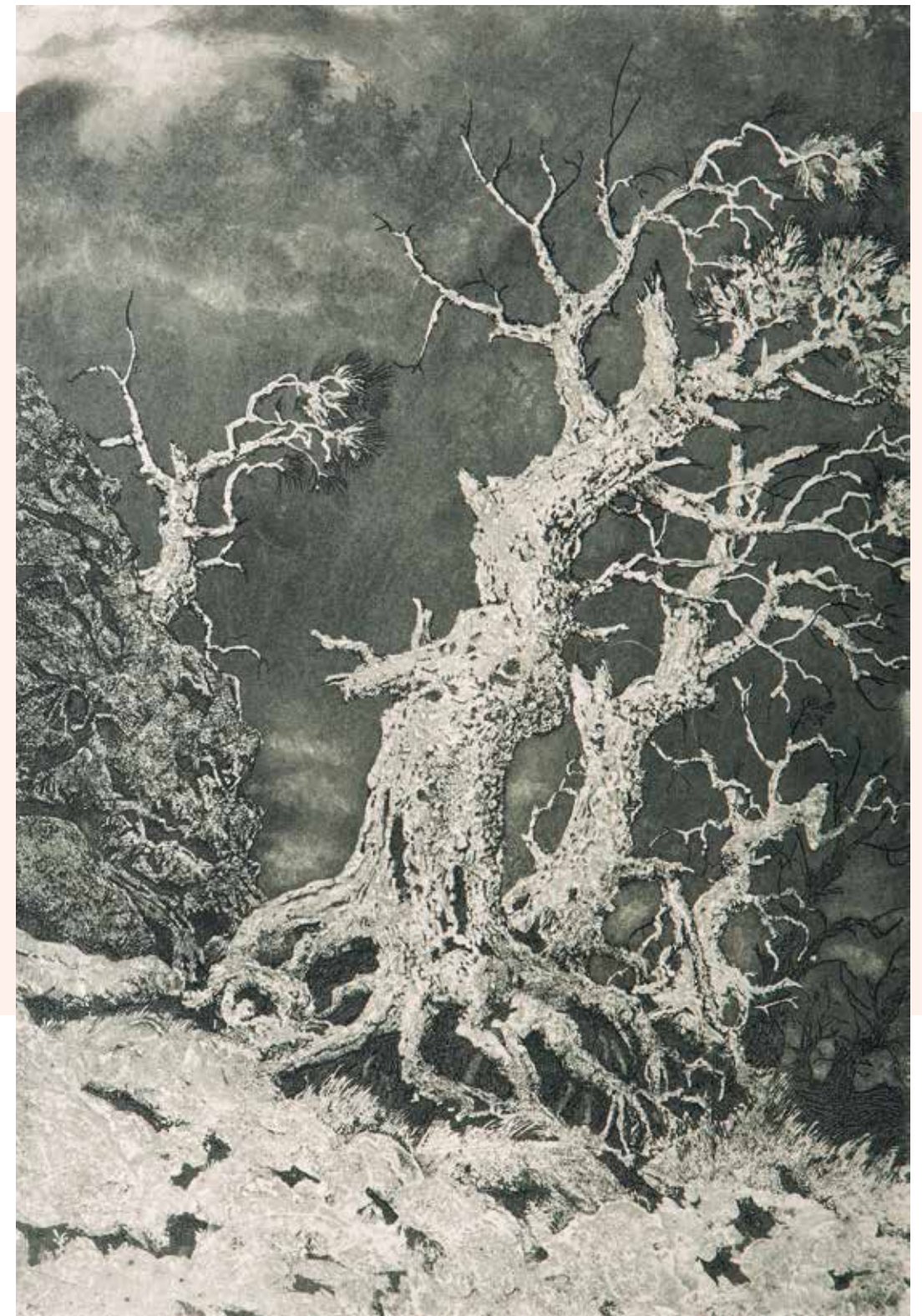
Een van de thema's in het werk van Boode is de vernietigende kracht van de mens. Dit komt in veel prenten naar voren, bijvoorbeeld in de vorm van prikkeldraad. Het thema komt heel sprekend tot uiting in een prent genaamd Atoombom/ Atoomexplosie. Daarop is te zien hoe twee handen de natuur verbrijzelen met op de achtergrond de paddenstoelwolk van na een atoomexplosie. Maar meer nog straalt in zijn oeuvre zijn liefde voor de natuur door. Deze spat er vanaf in zijn

Boom.

landschappen en in zijn vele dierenprenten. Boode had een speciale voorliefde voor het paard.¹⁸ Ook met dit thema experimenteerde hij.

¹⁷ Anoniem, 'In Zonnehof komt A.K.G. zeer goed voor de dag', DA 15 maart 1960. ¹⁸ Anoniem, 'Graficus Dirk Boode toont zich verfijnd naturalist. Expositie in Utrechtse Kring', DA 9 januari 1958.

Boom.

Salamander.

Soms is het paard neergezet als de steun en toevlaait van de mens terwijl het dier een akker omploegt. Een andere keer lijkt het paard achtergelaten door zijn eigenaar.

Tentoonstellingen

Boodes kunst was te zien op de groepstentoonstellingen van het Amersfoortse Kunstenaars Genootschap (AKG), waarvan hij jarenlang lid is geweest. Dit was geen groep die probeerde te shockeren of provoceren.¹⁹ Elk jaar traden er nieuwe leden toe en iedere kunstenaar was bezig met zijn eigen techniek. Ze hebben echter nooit

beweerd tot de avant-garde behoren.²⁰ De meeste kunstenaars wilden net als Boode dat er zoveel mogelijk mensen van hun kunst konden meegenieten.²¹ Meer dan eens werd Boodes kunst aangewezen als een van de beste van de tentoonstelling en een enkele maal zelfs als favoriet.

Bij een dergelijke groepstentoonstelling in 1960 kreeg Boode een ereplaats toegewezen. Hij was enige tijd daarvoor ook zeventig jaar geworden. Voor zijn grafisch werk werd hem een grotere expositieruimte aangeboden om meer aandacht te kunnen besteden aan zijn gehele oeuvre.²² De autodidact Boode groeide in de loop der jaren uit

¹⁹ AE, 0135 Amersfoortse Kunstenaarsgenootschap 'De Ploegh', 1937-2003, Jan P. Koenraads, Het Vrije Volk 7 september 1960. AE, 0135 Amersfoortse Kunstenaarsgenootschap 'De Ploegh', 1937-2003, Anoniem, 'Amersfoortse kunstenaars in Naardens Raadhuis: Traditie en mysterie, Willem brandt', BC 6 september 1960. ²⁰ AE, 0135 Amersfoortse Kunstenaarsgenootschap 'De Ploegh', 1937-2003, Anoniem,

'A.K.G.-leden exposeren in het gebouw "Zonnehof", serieus werk, dat aandacht verdient', AC 26 maart 1960. ²¹ Anoniem, 'G. Adriaans opent A.K.G.-expositie', DA 13 april 1963. (RKD) H.T., 'In 't Oude Wevershuys, Graficus DB toont Meesterschap, eenheid in stijl en geest', AC 20 oktober 1964. ²² Anoniem, 'AKG exposeert op "Zonnehof"', DA 14 maart 1960.

Atoombom/Atoomexplosie.

Links: Jelle Troelstra,
midden: Dirk Boode.

tot een ervaren kunstenaar en een expert op het gebied van grafische technieken. Dit werd voor iedereen duidelijk op de tentoonstelling.

Pas toen Boode al 74 jaar was, in 1963, organiseerde het AKG een speciale solotentoonstelling.²³ In De Zonnehof opende voorzitter Gerrit Adriaans de tentoonstelling. Op de tentoonstelling worden dia's getoond van Boodes grafische technieken. Collega Jelle Troelstra (1891-1979) vertelde op de bandrecorder over het ontwikkelingsproces daarvan.²⁴ Een jaar later volgde nog een solotentoonstelling in Het Oude Wevershuys aan de Muurhuizen 227.²⁵

Waardering

Een eerder teken dat het werk van Boode werd gewaardeerd is de plaatsing van zijn werk in verschillende musea. Al in 1929 ontving de Oudheidkundige Vereniging Flehite twee prenten van Boode: *Paternosterstraat* en *Koppelpoort*.²⁶ En in 1947 kocht het Victoria & Albert Museum te Londen werk aan.

Gedurende zijn gehele carrière, maar vooral in zijn jongere jaren, schreven kunstcritici over het lijnwerk of de tekentechniek van Boode, als bewijs dat hij autodidact was.²⁷ Hij werd dan ook vaak aangeduid als 'dilettant'. Zijn inzet werd altijd

Leven in het bos.

lovend besproken en iedereen was onder de indruk van zijn vernieuwende technieken, maar sommige critici vonden zijn tekenstijl (niet zijn afwerking overigens) qua niveau achterblijven bij de rest van zijn werk.²⁸ Maar naast kritische berichten zijn er ook genoeg positieve beschrijvingen te vinden.²⁹ De detaillering van zijn prenten en zijn kunde als graficus werden gewaardeerd.³⁰ Het was niet voor niets werk van Boode dat werd meegenomen door spoorwegbeambten toen zij in Cambridge (Engeland) hun collega's gingen bezoeken. Zijn werk gaf niet alleen een nauwkeurig beeld van de Koppelpoort, die stond afgebeeld op de prent, de kunde van Boode vangt ook als geen ander de unieke schoonheid van Amersfoort. Ook werden ze gebruikt bij reclamecampagnes, zoals kalenders.

Hanen.

Daarnaast werden vooral Boodes landschappen gewaardeerd. De simpele en eerlijke weergave van duin en bos was populair. Boode gaf zijn landschappen altijd een melancholische sfeer. Zijn andere werken werden minder eenduidig beschreven. Sommige recensenten prezen zijn sprookjesachtige werken, anderen vonden de fantasiesfeer zinloos en daardoor juist afbreuk doen aan zijn oeuvre. De portretten die Boode van mensen maakte misten soms de overtuiging van zijn dieren. Een prent met hanen bijvoorbeeld straalt een kracht uit die bij veel van zijn portretten ontbreekt. De vechtende hanen springen van het vel af en tonen dat de natuur van Boode niet alleen melancholisch of geïdealiseerd hoeft te zijn.

Conclusie

Ondanks de verschillende stijlen, technieken en onderwerpen is er een eenheid in het werk van Boode. Zijn liefde voor de natuur en vooral zijn nauwgezette techniek zijn terug te vinden in al zijn prenten. De variatie ontstond doordat Boode de ontwerpen aanpaste aan de technieken en steeds nieuwe manieren ontdekte om een drukprocedé te optimaliseren. Of het nu zijn zoektocht is naar de perfecte overgang van licht naar donker, naar dé compositie die een landschap zo dramatisch mogelijk naar voren doet komen, of naar een interessante manier om kleur in een prent te

introduceren, Boode was altijd op zoek naar manieren om zijn werk te verbeteren en iets nieuws te creëren. Het proces was voor hem ook hier weer net zo belangrijk als het eindresultaat. Net als met zijn technische experimenten wilde hij met de beschrijving van zijn werkproces het publiek uitnodigen om niet alleen te kijken naar het eindplaatje, maar ook naar de manier waarop dit plaatje tot stand is gekomen.

Boode wist zich door hard werken en eindeloze experimenteerzucht op te werken tot een gevestigde naam binnen de Amersfoortse en zelfs Utrechtse kunstgemeenschap. Zijn vernieuwingsdrang bracht hem zijn eigen technieken en daarmee een unieke stijl. Het gaf zijn werk een originaliteit die veel van zijn tijdgenoten misten. Boode was als kunstenaar niet zijn tijd vooruit en hij heeft ook geen generaties kunstenaars geïnspireerd, maar zijn beste werken zullen altijd mooi blijven. Zijn ondernemende instelling zal voor menigen die erover leest inspirerend zijn.

Boodes nog liefdevolle bewerking van herkenbare thema's maakt zijn werk toegankelijk voor iedereen. De vernietigende werking van de mens blijft actueel en ook nu zijn kunstenaars altijd nog op zoek naar manieren om met techniek hun werk te verbeteren. We kunnen allemaal een voorbeeld nemen aan een man die niet voor de faam ging, maar zijn leven lang ijverde om goed werk neer te zetten. Amersfoort mag trots zijn op deze kunstenaar.

²³ Anoniem, 'G. Adriaans opent A.K.G.-expositie', DA 13 april 1963. ²⁴ AE, 0135 Amersfoorts Kunstenaarsgenootschap 'De Ploegh', 1937-2003. Anoniem, 'A.K.G.-leden exposeren in het gebouw "Zonnehof", serieus werk, dat aandacht verdient', AC 26 maart 1960. ²⁵ RKD, 21 oktober 1964, centrum, Jan Akkermans- Dirk Boode begaafd graficus. ²⁶ Anoniem, 'Flehite', De Eemboed 16 augustus 1929. ²⁷ Anoniem, 'De

Tijd': godsdienstig-staatskundig dagblad 21 november 1938.

²⁸ Anoniem, 'A.K.G. Onder de hanebalken in Naardens raadhuis', DA 12 september 1960. ²⁹ Anoniem, 'Boeiende staalkaart van Kunstenaars-Genootschap', DA 32 mei 1961.

³⁰ Anoniem, 'Boeiende expositie van AKG-ers in Deventer', DA 22 november 1956.